

KKI

4:1

Valóban a realizmus eszköztára a leghatékonyabb a világpolitikai folyamatok megértéséhez a Trump-korban?

KKI 4:1

A Külügyi és Külgazdasági Intézet időszaki kiadványa

Kiadó:

© Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2019

Szerkesztő:

Szalai Máté – Külügyi és Külgazdasági Intézet

Marton Péter – Budapesti Corvinus Egyetem

Romsics Gergely – Magyar Tudományos Akadémia, Történettudományi Intézet

Szalai Máté – Külügyi és Külgazdasági Intézet, Budapesti Corvinus Egyetem

Ugrósdy Márton – Külügyi és Külgazdasági Intézet

Szöveggondozás és tördelés:

Tevelyné Kulcsár Andrea

Fotó:

Facebook

<https://www.facebook.com/kulugyi/photos/gm.2346817265370622/1485875864883248/?type=3&theater>

A sorozatban eddig megjelent kiadványok

2019/11. [Hogyan értékelhető a Pekingben rendezett második Övezet és Úr Fórum?](#)

2019/10. [How Could the European Elections Reshape Central Europe's Role in the EU?](#)

2019/9. [NATO Anniversary: Will There Be Another 70 Years?](#)

2019/8. [Mi várható a Közel-Keleten 2019-ben?](#)

2019/7. [What Are the Perspectives for Improving Current German–Turkish Relations?](#)

Régebbi számaink elérhetőek a [KKI honlapján](#).

A Külügyi és Külgazdasági Intézet 4:1 című sorozatában négy kutató válaszol röviden ugyanarra – a nemzetközi politikát és gazdaságot érintő – kérdésre. Célunk a magyarországi tudományos viták elindítása és a szakértők közötti párbeszéd elősegítése. E számunkban a következő kérdésre kerestük a választ: „Valóban a realizmus eszköztára a leghatékonyabb a világpolitikai folyamatok megértéséhez a Trump-korban?”

MARTON PÉTER

A realizmus név talán (már megint) „szép lesz, méltó régi nagy híréhez”, de a külpolitika és a nemzetközi kapcsolatok elemzéséhez azért továbbra is szükség lesz a józan gondolkodásra is: a hatalmi geometriák már-már automatikus figyelembe vétele helyett számos változó összetett egymásra hatásának a lehetséges kimenetelét kell latolgatnunk a továbbiakban is.

Ha például felidézzük, hogy milyen kérdések szerepelnek aktuálisan a nyugati országok biztonságpolitikájának a napirendjén, az állami–katonai fenyegetések elsődlegességéből kiinduló realista szemlélet nem mutatkozik valamiféle mindent meghatározó, minden más szempontot maga alá rendelő logikának.

Helyenként az állam- vagy kormányfők, másutt az ellenzéki politikusok többek között a migrációs folyamatoktól féltik az országuk vagy társadalmuk hagyományos identitását. Az interneten keresztüli összekötöttség közegében sokan felvetik a kérdést: megőrizhető-e a demokratikus politikai folyamatok integritása? Átvette-e a hagyományosan felmérések útján megismerhető közvélemény helyét a spontán virtuális hordák és szervezett trollfarmok alakította digitális közvélemény? Hová vezet ez utóbbi, ha egyszer elterjed a „deep fake”, azaz a hamis videóanyagokat (is) használó propaganda? A világ számos vezető politikusa megkérdőjelezi a különféle, eddig alapvető jelentőségűnek és hasznosnak gondolt nemzetközi együttműködések előnyeit a saját országuk szempontjából, de ezt jellemzően nem költség-haszon számításokra támaszkodva teszik. Őszintén vagy képmutatóan, de inkább bizonyos értékekre hivatkoznak, és immateriális javakra utalnak ilyenkor („vegyük vissza az országunkat”, „tegyük újra naggyá”, stb.).

A világban egyre növekvő jövedelmi egyenlőtlenségekről kevesebb szó esik. A globalizmus és az etatizmus összezsapása jellemzően nem észérvek alapján történik. Az előbbi nem fordít kellő figyelmet a gazdasági folyamatok destabilizáló társadalmi hatásaira, az utóbbi nevében pedig sokszor egyes magánérdekek populistá módon fellépő szakértelői igyekeznek megragadni a hatalmat, miközben a valós közös problémák, például a klímaváltozás kezelésére nem tesznek kielégítő erőfeszítéseket.

A NATO-agenda fontos eleme ugyanakkor Oroszország hatékony elrettentése, amit egyebek mellett a védelmi költségvetések növelésén, a szövetséges erők előretelepítésén (*forward deployment*) és a gyakoribbá váló közös hadgyakorlatok révén igyekeznek elérni, – ez emlékeztethet a realista nemzetközi politikálás modelljére annyiban, hogy végső soron itt is ellensúlyozás történik.

Csakhogy az ellensúlyozott Oroszország nincs egy súlycsoportban az ellensúlyozóval (a nukleáris robbanófejek és a ballisztikus rakéták tekintetében igen, a haditechnika minőségében viszont nem, közben pedig a GDP-je elmarad pl. Olaszországtól is). Az ellensúlyozás szükségessége tehát nem közvetlenül a katonai képességekből, hanem a szándékok, a kiszámíthatóság, a belső politikai fékek és ellensúlyok, valamint egyes szűkebb hatalmi dimenziók aszimmetriájából következik.

Ami az orosz felet illeti, ha a katonai biztonság lenne a legfontosabb Moszkvának, akkor – paradox módon – mi sem lenne kedvezőbb számára, mint egész Kelet-Európát a NATO kötelékében látni. *Fenyegető orosz magatartás hiányában* ugyanis ez a magukat az amerikai és a NATO-garancia révén biztonságban érző országok védelmi költségvetésének a fokozatos elsovadásához vezetne. Oroszországnak azonban ténylegesen nem a saját területének a katonai értelemben vett biztonsága számít elsősorban. A területi integritását helyenként szeparatista törekvésektől, politikai rendszerét a bárminemű ellenzéktől félti (az orosz állami intézmények és tisztviselők kritizálása a legújabbban már bírásolható vétségnek minősül), miközben fontos szempont a távolabbi erőkitetés képességének a megőrzése és azon keresztül a számára értékes térségekben az orosz befolyás megtartása. A NATO-val való konfrontáció jól jön számára: igazolhatóvá teszi a gazdasági nehézségek idején is folytatandó jelentős mértékű védelmi költségek, 2014 után pedig jó ideig megerősítette a rendszer általános támogatottságát is.

Kínával kapcsolatban már inkább lehet realista természetű megfontolásokról beszélni a Trump-adminisztráció által kifejtett gazdasági nyomással összefüggésben. De ez egyelőre nem vet véget a Bill Clinton-éra óta az Amerikai Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság által alkotott „G2” gazdaságai között meglévő kölcsönös függőségnek. Inkább csak határozottan jelzi, hogy a gazdaság tekintetében fennálló nyer-nyer (*win-win*) képletet Washington akár egy veszít-veszít (*lose-lose*) játszmán keresztül is kész a kínai „agresszív” magatartás mérséklődésétől függővé tenni, egyebek mellett a szellemi tulajdonjogok védelmével vagy éppen a Dél-kínai-tengerrel összefüggésben.

Az ilyen világpolitikai közegben a kis országok alapvető érdeke az, hogy a jelentős képességekkel bíró hatalmak ne viselkedjenek a közös kihívások kezelését megnehezítő bajkeverőkként. Az érintett hatalmak között ugyanis nincs egyenlőség – többek között a globális közjavak előállítására kapcsán mutatott részvételi hajlandóság tekintetében sem. Az Amerikai Egyesült Államok katonailag egyértelműen domináns hatalom, a NATO nyújtotta biztonsági garancia az USA által erős igazán, és ez kíméli meg például hazánkat a védelmi költségvetésünk megtöbbszörözésétől, amire akkor lenne szükség, ha a védelmünkről kizárólag saját magunknak kellene gondoskodnunk. Az Európai Unió, bár a világ egyik legjelentősebb gazdasági hatalma, a 2004 óta csatlakozott kelet- és közép-európai országok gazdasági felzárkózását a jelek szerint nem képes biztosítani, így e tekintetben, ha úgy tetszik, tökéletlen, ám az EU országaiból még így is olyan óriási mennyiségű pénz és befektetés érkezik az érintett államokba, amihez fogható Oroszország nem tudna, Kína pedig nem akarna megtenni soha, különösen nem az Európai Unióban jellemző kedvező feltételekkel.

A realizmus mint az állami külpolitika elemzésére és stratégiai alakítására használható magyarázó-előrejelző modell soha nem tűnt el, nem is kell tehát visszatérnie. Releváns, amennyire releváns volt eddig is – az általa nyújtott külpolitikai iránymutatás sokszor jelentőségteljes viszonyítási pontot kínálhat a döntések meghozatalánál. Eközben azonban egy külpolitika-elemzőnek mindvégig tisztában kell lennie a külpolitikát alakító egyéb tényezők (identitások, történelmi narratívák, ideológiák, értékek, morális megfontolások, érdekcsoportok, közvélemény stb.) sokaságával. Ez utóbbiakat a realista modell nem – vagy legfeljebb korlátozottan – veszi figyelembe (a realizmus ún. „neoklasszikus” válfaja pedig csak úgy tud ez alól kivételt képezni, hogy igazából megszűnik modell lenni; akár azt is állíthatjuk: úgy, hogy már nem is realizmus többé).

Ha tehát azt várnánk, hogy valamiféle *Zeitgeist*ből következően a jövőben többször lehet szükséges elsődlegesen realista szempontból – az állami érdekek szem előtt tartásával, a másokhoz képest elérhető relatív előnyökre összpontosítva – átgondolni a külpolitika kívánatos irányát, attól ez még nem lesz a négy matematikai alpművelet segítségével papíron egyszerűen elvégezhető művelet; zsigeri-ösztoni működések révén pedig végképp nem kivitelezhető.

ROMSICS GERGELY

A realizmus – főleg a művelői szerint – a külpolitikai gondolkodás örök ellenzéki ideológiája. Lételeme a kritika: ahogy a születése a wilsoni internacionalizmus kritikájához köthető, úgy az azóta eltelt évszázad során is megmaradt – a mindenkor népszerű ideológiákkal szemben – az érdekelvűség pártján. Ha elfogadjuk a kissingeri logikát, ez nem is igen lehet másképp: a tömegtársadalmak a nacionalizmus kialakulása óta a külpolitikára való rálátás jogát (is) követelik. A jellegüknél fogva azonban csak az ideologikus külpolitika támogatására kaphatóak: szerintük a klasszikus diplomácia adok-kapok megállapodásai, a konferenciák cinikus záróokmányai nem igazolhatóak sem az örök és öncélú nemzet, sem a munkásinternacionalizmus, sem pedig a születőfélben levő Cosmopolis társadalmá előtt. Az ellentmondás oka mindig ugyanaz, ahogy morális síkra transzponálva a realizmus is mindig ugyanazt üzeni: a nemzetközi politikában a hosszú távú haszon elválaszthatatlan az önkorlátozástól. A túlhatalom reakciót szül, a túlzott önzetlenség potyautasokat. A saját és a más érdekével való számot vetés, a haszon hideg és előre tekintő matematikája engedi meg – jó esetben – annak a szűk ösvénynek a bejárását, ahol a saját érdekeink úgy érvényesülhetnek (részben), hogy mások nem feltétlenül kényszerülnek/csábulnak sem konfliktuskereső, sem parazitikus viselkedésre.

Persze e logika is csak a klasszikus és defenzív realistákat jellemzi. Az offenzív realizmus e szűk ösvény bejárhatóságában is kételkedik, ám praktikus tanácsaiban alig különbözik a defenzív versenytársaktól. Épp most jelent meg az offenzív iskola doyenjétől, John J. Mearsheimertől [The Great Delusion](#) címmel az új, soron

következő intelem: az amerikai birodalom túlnyújtózott, liberális ábrándjai paradox módon éppen a militarizációhoz járultak hozzá, ráadásul a jóindulat egy óceánnal távolabb gyakran fenyegetésnek látszik. A kudarc kettős: amit akartunk, nem sikerült, és a folyamat végén magunkra sem ismerünk már rá. Ideje visszavonulni, és őszintén, az érdekeinket vállalva, de a hatalom korlátaival is számot vetve új politikát kialakítani.

Nem ez a Trump-adminisztráció logikája is? Visszatérni a jól védhető pozíciókba, nem fenyegetni azt, aki nem fenyeget, de annál határozottabban vállalni a konfliktust a vetélytársakkal? Könnyű belátni, hogy nem erről van szó: egy új populista külpolitikai álláspont formálódik a szemünk előtt, amelyet inkább kormányoznak a bizonyos választói csoportok számára fontos szimbolikus célok, semmint a racionális haszonkalkuláció. Kína pástra hívását lehetne ez utóbbi alapján is magyarázni (azaz mintha Washington az utolsó utáni pillanatban igyekezne az ázsiai versenytárs világgazdasági elősködését megállítani), de a kereskedelempolitika irracionális dimenziói – élükön a csendes-óceáni kereskedelmi térség megteremtését célzó tárgyalásokról való, éppen Kínának kedvező amerikai kivonulással – azt demonstrálják, hogy nem beszélhetünk következetes önérdékkövető, „realista” politikáról ebben a kérdésben sem.

Az még kevésbé szorul bizonyításra, hogy a John Bolton nemzetbiztonsági tanácsadói kinevezésével újra megerősödött, de Mike Pompeo külügyminisztertől sem idegen egykori neokonzervatív héjaálláspont nem a realizmus titkos történetéből merít ihletet a külpolitikai offenzíváihoz, hanem épphogy a Donald Rumsfeld nevével összeforrott, nem éppen diplomatikus *take it or leave it* logikán nyugszik. Ez a kettősség – a domináns populista-izolacionista vonulat és az azt inkább helyenként megfestő, semmint valóban felváltó intervencionista és elrettentésen alapuló (ideológiájában ugyanakkor szinte a felismerhetetlenségig megfakult) neokonzervatizmus – határozza meg a külpolitikai profilt. A valódi multilateralizmust mindkettő elveti; az öncélú nemzet logikája ebben – s másban is – egybevág az amerikai küldetéstudat hagyományával, hiszen éppen az önkorlátozás hosszú távú fontosságát nem ismeri el egyik irányzat sem. Azt az elvet utasítják el, amelynek mentén az amerikai hegemónikus indián nyár realista-liberális szintézisen nyugvó legitimációs diskurzusa kialakult, és amelyet az egymást követő adminisztrációkban egyaránt sokan képviseltek – egyedül George W. Bush első elnöki ciklusában veszítve ideiglenesen nagymértékben a befolyásukból.

De számít-e mindez a realizmus relevanciája szempontjából? Nem, vagy alig. A legeltökéltebben realista kormányzat és a legelrugaszkodottabb ideológiák béklyóiba vert adminisztráció döntéseinek, s a méreteiből adódóan csak lassan forduló amerikai „repülőgép-hordozó”, az összkormányzati cselekvés változásainak a magyarázatára egy hatékony külpolitika-elméletnek egyaránt – és azonos premisszákból levezethető módon – képesnek kell lennie, ha igényt tart az „elmélet” névre. Ha tehát a realizmus időszerűségére abból a szempontból kérdezzük rá, hogy hasznos-e, segít-e ma a világpolitikai folyamatok értelmezésében, akkor nem elsősorban az elnöki adminisztráció legmélyebb meggyőződéseit kell fürkésznünk, hanem egy kettős kérdésfeltevésre megtalálni a választ. A két kérdésből nézzük

meg a tudományos szempontból erősebbet! Ha elfogadjuk, hogy nem egyik pillanatról a másikra változtak meg a világpolitikai körülmények 2017 januárjában, akkor kimutatható-e egy realista premisszák szerint magyarázható, több elnöki adminisztráción átívelő folyamatosság? Másképpen: tudjuk-e Donald Trump kormányzatát úgy elemezni, hogy ne a törés, hanem a Barack Obama két ciklusához való kapcsolódás látszódjék? A gyengébbik dilemma pedig így hangzik: amennyiben elfogadjuk az elnöki adminisztrációk politikái közötti eltéréseket, és azokat nem bagatellizáljuk el, pontosan körül tudjuk-e írni, hogy milyen – vélhetően a versengő világértelmezésekben gyökerező – különbségek eredményezték azokat? Az első kérdés a minimalista (waltzi) strukturális realizmusé, a második a neoklasszikus realizmusé.

A folyamatosságok tekintetében csak a legáltalánosabb szinten állapíthatóak meg átfedések. Az Obama-adminisztráció részben megvalósította az elmúlt évtized első felében végbement biztonsági-védelmi túlterjeszkedés, az ambiciózus preemptív és újrendező, de fenntarthatatlan következményekkel járó politikák visszametszését. Ezt részben a célok korrigálása, részben a védelmi feladatok *outsourcing*ja révén érthette el – nem utolsósorban emiatt támogatta az európai védelmi politika konszolidációját és fejlesztését az előző elnök. Trump elnök a védelmi kiadásokat növeli ugyan, de az obamai elv lényegében érvényben maradt. Ami változott, az az, hogy a pozitív ösztönzőket az új kormányzat negatívra változtatta. Európa példájánál maradvá: az önálló képességek, a stratégiai autonómia bátorítását felváltotta a „gyáva nyúl” játék logikája, amelyben az egyik fél azzal fenyegeti a másikat, hogy ha nem fogadja el az álláspontját, bármilyen költséget hajlandó vállalni, csak hogy az bűnhődjön. Washington ezt így értelmezi: ha a NATO-n belül a terhek megosztása nem változik hamarosan ránk nézve kedvezően, akkor hátrább lépünk, és vállalni fogjuk akár egyes szövetségesek biztonságának a radikális csökkenését is. Még akkor is, ha ezzel – a közös ellenfeleket erősítve – mi magunk is veszítünk.

A nemzetközi politikai gazdaságtan perspektívájában szemlélve a folyamatokat szintén a kontinuitás oldalán vehető számba, hogy az Egyesült Államok egyik elnök alatt sem tért vissza a kilencvenes évek intézményépítő mestertervéhez (különös tekintettel a Világkereskedelmi Szervezetre). A globális multilateralizmus helyett az Obama-adminisztráció a szelektív multilateralizmus intézményeinek a kiépítésébe fektetett be. A Trump-kormányzat esetében ugyanakkor inkább beszélhetünk a szigorú kölcsönösség (vagy éppen az amerikai előnyök) bilaterális kikényszerítéséről: még a kevés többoldalú intézményi stratégia is lényegében bilateralizálódott. Az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény (NAFTA) újratárgyalását például az amerikai fél szigorúan így vezette végig, azaz Mexikóval és Kanadával külön-külön folytatta le a tárgyalásokat. Ebből a nézőpontból szemlélve tehát a két elnökségben közös a globális folyamatok intézmények révén történő költséghatékony, de bonyolult és kompromisszumokat követelő clintoni stratégiájának a feladása. Az alternatív stratégiák ugyanakkor eltérnek egymástól: a puha, koalíciókon és a kompetenciák felosztásán alapuló megközelítést a globális folyamatok iránti elvi érdektelenség és az e mögött meghúzódó önérdék markáns és őszinte képviselője váltotta fel.

A példák folytathatóak lennének, azonban a mintázat így is világosan kirajzolódik. A strukturális realizmus képes ugyan értelmezni a gyengülő hegemónia és a poszt-hegemónia korszakát, de csak általánosságban és az árnyalatokra vakon – ahogy kritikusai is rendszeresen felvetik. A neoklasszikus realizmus azonban – a tudományos gazdaságosságból feláldozva – képes pontosabb képet rajzolni: mint látható, azonos stratégiai kihívásra két igen különböző módon adott válasz határozta meg az amerikai külpolitika elmúlt évtizedét. A korábbi adminisztráció a fenntarthatóságra helyezte a hangsúlyt, és különböző koordinációs mechanizmusokat igyekezett erősíteni a megbízható partnerekkel. A jelenlegi iránya inkább kockázatkereső: jelentős költségeket is vállalva igyekszik megoldani a tartós problémákat. Ez utóbbi markánsan revizionista logikával párosul: ami nem fontos, ami nem érint, arra ne fordíts erőforrást. A változás forrása – a neoklasszikus realizmus szempontjait elfogadva – kettősnek tűnik, ám a két tényező összefügg.

Az Obama-adminisztráció sokat elért, de épp a kulcsfontosságú területeken nem volt ereje, vagy nem volt elég gyors ahhoz, hogy lezárja a külpolitikai újrahangolást. Sem Oroszország vagy Kína, sem a világkereskedelem ügyében nem tudott áttörést felmutatni. Most a fokozódó fenyegetettség- és hanyatlástudat áll a stratégiaváltás mögött: ezt kívánta a republikánus bázis és több szakértői és politikusi elitcsoport is. Láthatóan folytatódik az erjedésnek az a folyamata, amelynek során társadalmi csoportok és álláspontok vetélkednek a következő amerikai *grand strategy* meghatározásáért vagy legalábbis befolyásolásáért.

Egy ilyen elhúzódó átmeneti időszakban, amikor a külpolitikai cselekvést befolyásoló hatások között megnő a percepcióknak és a politikacsinálási folyamat társadalmi és intézményi meghatározóinak – a belső „szűrőknek” – a szerepe, a realista elemzés aligha fogja divatját múlni. De éppily valószínű, hogy a minimalista strukturális realisták – mint Mearsheimer – csak a saját elméleti kereteiket meghaladva kelhetnek versenyre a neoklasszikus realizmus komplexebb eszközrendszerével, mivel a változások forrása jelenleg nem annyira a rendszer és annak szerkezete, illetve a relatív hatalom eloszlása ebben a rendszerben, hanem az egy ideje már érezhető változások lassú feldolgozása az amerikai társadalomban és kormányzatban.

SZALAI MÁTÉ

A nemzetközi kapcsolatok tudományágának fősodrát évtizedekig domináló realista paradigma az 1990-es évekre látszólag válságba került. A világpolitikai események (a hidegháború vége, az 1990-es évek multilateralizmusa, az államok feletti és alatti szereplők cselekvőképességének hangsúlyos erősödése) kikezdték az iskola prediktív képességébe vetett hitet, a rivális iskolák pedig, úgy tűnt, jobban tudják értelmezni a globalizáció és a regionális integrációs folyamatok által újraalkotott nemzetközi politikát. „Realista-e egyáltalán még bárki is” – [tette fel a kérdést](#) Jeffrey W. Legro és Andrew Moravcsik 1999-ben, hogy felhívják a figyelmet

arra a jelenségre, hogy a realizmus alapvető premisszáitól maguk a realisták is eltávolodtak, s a neoliberális elméletekhez és a konstruktivizmushoz közeledtek. A 21. századra úgy tűnt tehát, hogy a liberális világrend már újfajta megközelítést, más hangvételt, és új elemzési eszközöket igényel.

E folyamatnak látszólag vége szakadt a 2010-es évek második felében: Oroszország területszerzési törekvései, a nemzetközi közösségnek a szíriai polgárháborúban mutatott tehetetlensége, a geopolitikai alapú narratívák feltámadása, a Trump-adminisztrációnak az amerikai vezetésű világrenddel szembeni kritikus hangvétele, a brexit és a migráció kezelése folytán válságba kerülő Európai Unió, a globalizációkritikus mozgalmak hatása, valamint a protekcionista tendenciák mind-mind kikezdték az utólag optimistának tűnő akadémiai közbeszédet.

Ennek következtében az elmúlt időszakban kialakult egy új narratíva, amely a realizmus visszatéréséről, a geopolitikai és a hagyományos értelemben vett nemzeti érdek előtérbe kerüléséről szól. Stephen Walt szerint a [„realizmus egy rendkívül hasznos útmutató marad](#) ahhoz, hogy megértsük, hogy mi történt a közelmúltban, és mi történik ma” a világpolitikában – beleértve többek között azt is, hogy hogyan képes a Trump-kormány ennyit hibázni anélkül, hogy annak válságos következményei lennének a még domináns hatalommal bíró Egyesült Államokra. Stephen Kotkin [szerint a realizmus nem tért vissza, mert sosem ment el](#): a geopolitikai és hatalmi egyensúlyi megállapodások mindig is meghatározták a nemzetközi kapcsolatokat, de ezeket a folyamatokat elfedte a két évtizedig fennálló amerikai hegemonia. E jelenségek nem a játék, hanem a játékosok pozíciójának a megváltozását jelzik, ez pedig a történelemben általános jelenség: „minden hegemon azt hiszi, hogy ő az utolsó, minden korról azt feltételezzük, hogy örökké tart. A valóságban ugyanakkor, természetesen, az államok felemelkednek és visszaesnek, közben pedig egymással versengenek.”

Ehhez [az értelmezéshez kapcsolódik John J. Mearsheimer is](#), aki szerint az 1990 és 2016 között tartó „unipoláris pillanatban” a realizmus elvesztette a vonzerejét, hiszen az iskola középpontjában a nagyhatalmi versengés áll, ez pedig az Egyesült Államok kiváltságos helyzete miatt átmenetileg szünetelt. Ennek a szünetnek azonban szerinte most már vége: „a biztonságpolitikai szakmában mindenki elhiszi, hogy [újra] nagyhatalmi versengésbe kezdünk bele, ezért a realizmus most már ismét releváns lett”.

Bármennyire is meggyőzőnek tűnik az érvelés, sok szempontból bírálható és megkérdőjelezhető. Annak ellenére, hogy én is egyetérték azzal a narratívával, miszerint a világpolitika szereplői és folyamatai „realistábbá” váltak az elmúlt időszakban, ez még nem jelenti azt, hogy a realizmus lesz az események értelmezésének és a jövő előrejelzésének a legjobb elméleti kerete.

Ezt a látszólagos ellentmondást három dolog indokolja. Egyrészt a realista paradigma esetén a geopolitikai gondolkodás, a nemzeti érdekre való szüntelen hivatkozás csak a jéghegy csúcsa. Az iskola számos más, ezeknél talán még fontosabb eszközzel, premisszával rendelkezik, amelyek [közül a legfontosabb](#) a nemzetközi környezet anarchikus volta, az állami szereplők monopóliumba hajló elsődlegessége, a szereplők érdekeinek fix és egymással szükségszerűen konfliktusos jellege,

valamint a materiális kapacitások fontossága az immateriális kapacitásokhoz képest. Ezeket a premissákat ma már nehéz, sőt lehetetlen teljesen elfogadni: az anarchia az Európai Unióban nehezen értelmezhető; az államok mozgásteret ugyan továbbra is széles, de messze nem kizárólagos; az Egyesült Államokban pedig a nemzeti érdek láthatóan fluid és változékony.

Másrészt a fenti jelenségek és folyamatok nem csak a realizmus eszköztárával értelmezhetőek. A kritikai geopolitikai kutatási napirend egyre szélesebb körűvé válik (legyen szó [az Európai Unióval kapcsolatos orosz geopolitikai percepciókról](#), a [Fülöp-szigeteki békeateremtésről](#), a [kínai geopolitikai gondolkodásról](#) vagy a [határok szerepéről a társadalmi identitások létrejöttében és újratermelődésében](#)), a nemzeti érdekek konstruktivista vizsgálatának pedig már legalább [két évtizedes hagyománya](#) van. Az egyik nagy előnyük e vizsgálatoknak éppen a realizmus objektivitásba vetett hitének a megkérdőjelezése: annak megértéséhez, hogy miért tud bizonyos társadalmi, gazdasági vagy politikai folyamatok révén akár pillanatok alatt radikálisan megváltozni az államok érkeffogása és viselkedése, sokkal alkalmasabb keretet találhatunk ezen irányzatok között.

Harmadrészt, a realista paradigma nem tudja a maga mélységében értelmezni korunk egyik legmeghatározóbb világpolitikai jelenségét, az [identitáspolitika](#) (kritikusabban megfogalmazva: a [tribalizmus](#)) előretörését. Ahogy [Francis Fukuyama fogalmaz](#), „a huszadik századi politika nagyrészt gazdasági kérdések körül forgott. (...) Ugyanakkor a mai politikát kevéssé a gazdasági és ideológiai aggályok, sokkal inkább az identitáshoz köthető kérdések határozzák meg. (...) Az egész világon [láthatjuk, ahogy] politikai vezetők a saját követőiket a méltóságuk veszélybe kerülésének és helyreállításának az ötletével mobilizálják.” Ezt a vakfoltot részben a realisták is elismerik, de jellemzően nem tartják kritikus kérdésnek. Mearsheimer például a már idézett interjúban is arra a következtetésre jutott, hogy a realizmus (és a liberalizmus) mellett a nacionalizmus is meghatározó szerepet töltött be az elmúlt évek világpolitikai folyamataiban, de ezzel nem foglalkozott. Pedig a [Trump-jelenség vizsgálatára a konstruktivizmus legalább annyira](#) – ha nem jobban – alkalmas, mint a realizmus, éppen azért, mert az előbbi sokkal érzékenyebb azokra a szocietális változásokra, amelyek segítették a republikánus elnök megválasztását.

Mindezek miatt véleményem szerint ma a realista keret előtérbe kerülése a „rossz módszer használatával való jó következtetésre jutás” tipikus esetét jelenti. Akik például azért hittek Donald Trump 2016-os győzelmében, mert [azt „A Simpson család” című sorozat 2000-ben megjósolta, helyesen „látták előre”](#) a választások kimenetelét, de nem a módszerük feddhetetlensége miatt. Ugyanez igaz a realizmusra is: jelenleg helyes konklúziókra juthatunk vele, de ha benne ragadunk ebben az értelmezési keretben, akkor nem fogjuk látni sem a folyamatok mozgatórugóit, sem azt, hogy a „realizmus visszatérése” meddig fog tartani – sem azt, hogy mi jön utána.

UGRÓSDY MÁRTON

Realista-e Donald Trump külpolitikája? Nem. Lehet-e a realizmus elméletével magyarázni azt, ami manapság történik a világban? Talán. Talán ezzel az elmélettel lehet a legjobban.

A realizmust szokás nem szeretni, mert sokak szerint túlságosan nyers, mivel az önérdékkövető és önérdék-maximalizáló államokat állítja az elemzése középpontjába. Az elmélet kritikusai szerint az aktorokat sokszor több mozgatja a saját önérdéknél, mert figyelembe veszik az „emberiség jövőjét”, a „természeti erőforrások védelmét”, a „közjót” vagy bármilyen éppen divatos fogalmat, amely az adott néhány évben a felvilágosult nyugati diskurzust éppen meghatározza. A morális alapú külpolitika iránti vágy talán a leginkább az Európai Unió esetében fedezhető fel – és talán éppen ezért nem is nagy csoda, hogy az EU külpolitikája nem működik.

Állítólag az 1990-es évek elején, az unipoláris pillanatban voltunk a legmesszebb a realizmustól, legalábbis azok szerint, akik elhitték a történelem végéről szóló cikkeket. Véleményem szerint még akkor is alapvetően az erő és az önérdék mozgatta a világpolitikát, azzal a jelentős különbséggel, hogy annak idején csak egy szuperhatalom volt képes akkora erőt felmutatni és alkalmazni (Irakban, majd később a Balkánon), amely belefér a realista értelmezési keretbe.

A többi szereplő gyenge volt, vagy nem is voltak világszintű ambícióik. A Szovjetunió romjai alól kikászálódó Oroszország – főleg az 1990-es évek elején – minden erejével a multilaterális szervezetek mögé bújt, azt remélve, hogy e struktúrák majd megmentik az amerikai nyomulástól. Ugyanakkor 1999-ben, a koszovói háború során bebizonyosodott, hogy még a második világháború utáni határok is megváltoztathatók fegyverrel – ami megkérdőjelezte az éppen az állítólagos liberális intézményeken és nemzetközi együttműködésen nyugvó világrend udvarias mítoszát. Az oroszok „jól megtanulták” ezt a leckét, ahogyan azt 2008-ban Grúziában, majd 2014-ben Ukrajnában láthattuk. A multipoláris, liberális renden nyugvó(nak mondott) világban tehát továbbra is az erő volt a meghatározó.

A Bill Clinton-korszaktól sem volt tehát idegen az erőalapú érdekvényesítés, amiben egyébként volt is logika, hiszen az USA igyekezett kihasználni azt az üzleti lehetőséget, amit a keleti blokk összeomlása kiváltott. A terrorizmus elleni háború és George W. Bush elnöksége még jobban kiélezte a katonai erő fontosságát, és legalább ennyire fontos volt az is, hogy abban a nyolc évben az USA-nak még nem jelentkezett egyértelmű kihívója, tehát az egyéni hasznok maximalizálására valóban továbbra is csak egyetlen nemzetközi szereplőnek nyílt valódi esélye, s az nagyrészt élt is vele. Globális szinten még senki sem tudta megkérdőjelezni az USA vezető szerepét, azonban regionális szinten, főleg azokon a területeken, ahová az Egyesült Államok keze a két párhuzamos közel-keleti konfliktus miatt már nem ért el, a kihívók elkezdtek csipkedni a nyugati világrend rojtosodó sarkait. Oroszország a saját közvetlen környezetében, a közel-külföldön kezdett – igencsak realista módon – a pozíciója megerősítéséhez, ami végül a grúzai beavatkozásban csúcspontot ért el. A Csendes-óceán térségében pedig Kína vált aktívabbá; igaz, akkoriban még csak „halászhajókkal” tesztelte a japán, koreai és Fülöp-szigeteki felségvizeket.

Barack Obama elnöksége a 2008-as gazdasági válság miatt nehezen indult, és annak ellenére, hogy a felszínen újra a multilateralizmus került előtérbe, mélyebben ismét amerikai reálpolitikai megfontolásokat lehetett felfedezni. A klímaváltozás elleni küzdelem jó példa erre a kettősségre: az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentése arányaiban sokkal nagyobb költséget jelent Kínának, amely a versenyelőnyét többek között éppen a szennyező iparágaknak köszönheti, mint az egyébként szintén sokat szennyező Egyesült Államoknak. A szabadkereskedelmi megállapodások sem csak az áruk és szolgáltatások zavartalan áramlásának magasztos ideája miatt lettek volna fontosak Washington számára: legalább ekkora volt a Csendes-óceáni Partnerség (TPP) Kína-ellenes jelentősége, és – mint ahogyan arra az európai globalizációellenes mozgalmak némi igazsággal rámutattak – a Transzatlanti Kereskedelmi és Befektetési Partnerség (TTIP) is lehetővé tette volna az amerikai cégek számára a nagyobb európai befolyásszerzést és bizonyos szabályozási elemek megkerülését. A világ (és főleg a nyugati értelmiség) persze elhitte Obamának, hogy ez az amerikai nyomulás most más, mint a korábbi, de valójában a washingtoni célok folytonossága továbbra is megmaradt. Mindeközben a fő rivális, Kína egyre jobban erősödött, Pekinggel – és a világrend többi fontos szereplőjével – pedig az volt a fő probléma, hogy egyértelműen a realista játékot játszották, és a mai napig is ezt teszik.

Donald Trumpot szokás a tranzakcionista jelzővel illetni, noha az elnöksége véleményem szerint két területen hozott újat a korábbi amerikai adminisztrációkhoz képest. Egyrészt, hogy Trump sokkal szemérmetlenebbül mondja ki, mi az amerikai érdek, másrészt pedig az ő esetében meghatározó szerepet játszik a bizonytalanság és a kiszámíthatatlanság, ami viszont a külpolitikája elméleti szintű elemzését nehezíti meg.

Ez a jelen elemzés szempontjából két fontos problémát vet fel. Először is, általában az elméletek fontos attribútuma, hogy képesek előre jelezni a történéseket (ha korábban A és B változó együttállása C-t okozott, akkor ez a jövőben is így lesz), Trump esetében azonban ez a feltételezés nem áll meg, hiszen minden jó szándékú belemagyarázás ellenére még mindig sok impulzív, de kontextus nélküli döntés születik a Fehér Házban, annak ellenére, hogy a hanyatlásmenedzsment egyfajta „ex has” módja jól felfedezhető Trump külföldi lépéseiben.

A másik probléma viszont független az elnöki adminisztrációtól, és inkább a globalizáció és a most zajló negyedik ipari forradalom következménye: az államok már egyértelműen nem a nemzetközi kapcsolatok egyetlen (noha egyelőre még fő) szereplői. A transznacionális vállalatok – illetve az olyan internetes óriások, mint a Facebook, a Google, az Amazon (az Alibabát és a kínai közösségi hálózatokat ismert okokból szándékosan nem sorolom most ide) – mára egyértelműen megkérdőjelezi az államok primátusát. A Facebook ellen például már Európa legerősebbje, Németország sem tud egyedül fellépni; uniós szinten kell például a techóriások adóztatásával, adatkezelésével foglalkozni, nem is beszélve a következő évek fő témájáról, a várható tröszt- és monopóliumellenes intézkedésekről. Az államok szerepének csökkenése és kiüresedése azonban a realizmus egyik sarokkövét kérdőjelezi meg, amit a jövőben nem lehet csak a „természeti állapotra” vagy a „farkastörvényekre” redukálni. Érdekes módon tehát a realista elmélet túlélése szempontjából nem az erő, hanem az államok jövője lesz kulcsfontosságú.